

Posudek oponenta na disertační práci Jana Hlávky
Role estetické hodnoty v obecné teorii hodnot Ralpha B. Perryho
předkládané v roce 2020 na Katedře estetiky FF UK

I. Stručná charakteristika práce

Předložená dizertace využívá detailních analýz Perryho textů a textů sekundární literatury, na základě kterých autor rekonstruuje a současnému čtenáři přibližuje pět na sobě závislých momentů Perryho (neorealistické) teorie hodnoty: zájem, objekt zájmu, hodnota, ukotvení hodnoty (*locus valoris*), ekonomie hodnot. Takto charakterizované momenty nasvěčují pro autora hlavní téma – téma estetického zájmu, estetické hodnoty, estetického objektu a vztahu estetické hodnoty k ostatním hodnotám.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Dizertační práce se vyznačuje jasnou a precizně vystavěnou strukturou, jasnou argumentací, čistým odborným stylem, srozumitelností zvoleného jazykového korpusu. Z analytické tradice si tak autor práce vzal to nejlepší, co poskytuje. Jednotlivé kapitoly na sebe vhodně navazují a vzájemně tvoří celkový argument. Oponent považuje za velice cennou autorovu snahu vyrovnat se 1) se zásadními myšlenkami některých Perryho předchůdců a 2) s literaturou, která s jeho myšlenkami přímo či nepřímo souvisí. V prvním kontextu je významné, že autor upozornil na podobnost Perryho východisek s východisky Kantovy Kritiky soudnosti (k tomu viz níže). V kontextu druhém je významné, jak se autor práce vyrovnává s myšlenkami některých Perryho současníků, případně následovníků či kritiků (James, Pepper, Lee). Obě linie utvářejí prostor pro to, aby její autor (spíše na rubu své práce než přímo a explicitně) představil Perryho obecnou teorii hodnot jako součást velkého příběhu změny formy myšlení, jež od druhé poloviny 19. století probíhá dodnes. V tomto období se myšlení začíná výrazně vymykat ze subjekt-objektové figury, aby se začala prosazovat nová forma, relacionistická – tzn. vycházející z primátu vztahů, interakcí (transakcí).

I bez této důležité linky je však DisP přínosná, protože do českého filozofického a estetického povědomí přináší zatím ne příliš známé Perryho myšlení.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Jak už bylo zmíněno výše, práce se vyznačuje jasnou a zcela srozumitelnou strukturou argumentu. Tomu přispívá i to, že si autor hned na počátku práce stanovuje svůj cíl a výzkumnou otázku: „Jakým způsobem Perry v rámci obecné teorie hodnoty zpracovává problematiku hodnoty estetické, jak tuto hodnotu definuje, jak pojímá její specifika a jakou roli jí vyhrazuje mezi hodnotami ostatními?“ (s. 12) Dále charakterizuje formu svého textu a stanovuje metodologický postup (srov. s. 13 a 17). Práce je následně členěna do pěti kapitol, které detailně rekonstruují Perryho pojetí centrálních pojmů jeho obecné teorie hodnot, aby je následně aplikoval na estetické pole. Nejdříve se věnuje hodnotě a zájmu obecně a následně zjištěná data promítá do definice estetického zájmu. Dále se věnuje významnému problému: Odkud vzchází hodnota, kde je ukotvena? Tím také odpovídá na podstatnou otázku: Čím je předmět, který je podle Perryho místem, kde hodnota povstává? A podobně jako v předcházejícím případě i tuto obecnou teorii předmětu hodnoty následně aplikuje na estetický objekt. Poslední kapitola završuje celou argumentační stavbu diskuzí nad tím,

v jakém vztahu navzájem jsou zájmy estetické k zájmům kognitivním a praktickým. Na konci této části se autor snaží zrekonstruovat odpověď na ústřední otázku své práce: „Jakou roli hraje estetický zájem, estetická hodnota v ekonomii zájmů a hodnot ostatních?“ (srov. závěrečné shrnutí, s. 165–167). Přestože nemůže dát jasnou a ucelenou odpověď, neboť Perry sám se do oblasti estetiky nechtěl vydávat, autor na konci své práce přináší nejzajímavější podněty pro studovaný obor. Práce tak úspěšně dospěla ke svému cíli.

2. Formální úroveň práce

Autor hned na počátku textu stanovuje zkratky všech Perryho analyzovaných textů (srov. s. 8) a důsledně se jich drží. Z hlediska stylistického podává velmi dobrý výkon, práce je napsána odborným jazykem a zároveň je čtivá. Nedopouští se pravopisných chyb a drobné překlepy se nacházejí zcela sporadicky (např. s. 27 – „takový“ namísto „takovým“; případně s. 72 – „scházím“ namísto „schází“). K jasnosti stavby textu přispívá členění textu do kapitol, podkapitol a paragrafů.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autor pracuje s relativně malým korpusem textů jak Perryho, tak dalších autorů. Tuto skutečnost na příslušném místě vysvětluje (s. 14–17) a jeho vysvětlení je logické a přijatelné. Způsob výběru literatury a práce s ní odpovídá cíli práce. Autor s texty pracuje korektně. Náležitě cituje a odkazuje se k příslušným pramenům. Čtenář tak není nikdy na pochybách, zda se jedná o citaci či o parafrázi analyzovaných autorů, případně o interpretaci autora dizertační práce.

4. Vlastní přínos

V české filozofické a estetické literatuře se neobjevuje detailní zpracování Perryho neorealismu, respektive jeho obecné teorie hodnot. Toto pojetí na jednu stranu navazuje na rakouskou školu (Meinong, Ehrenfelse), ale zároveň ji rozvíjí (patrně pod vlivem dispozice amerického myšlení – W. James, Santayana a další) svébytným směrem. Z toho důvodu je tato práce významná a zaslouží si uznání.

IV. Podněty k diskuzi během obhajoby

V následujících řádcích oponent v náznacích navrhne interpretaci Perryho teorie a bude ji doprovázet dotazy na autora práce, které se mohou stát podnětem k rozpravě nad dizertační prací během obhajoby.

Jaká byla Vaše vlastní nejhlubší motivace pro výběr právě tohoto tématu?

Oponent čte analýzu Perryho filozofie, respektive teorie hodnoty jako pokus vymknout se tradicionalistické, objektivistické ontologii a teorii poznání. Zdá se jako by si Perry našel své místo na pozici přesně mezi objektivismem a interakcionismem. První přístup vychází z přesvědčení, že existuje poznávající subjekt a poznávaný objekt, že tyto entity jsou primární a vztahy mezi nimi vznikají až *ex post*. Druhý přístup nahlíží celý proces zcela zevnitř dějící se zkušenosti, v níž interakce jsou primární a odlišení subjektu od objektu jsou druhotnou abstrakcí. Perry stojí kdesi uprostřed. Na jednu stranu jsou pro něho subjekt a objekt oddělené, původní entity. Na stranu druhou zdůrazňuje vztah a procesy odehrávající se mezi těmito entitami. A tak podle něj hodnota vzinká ve specifickém *vztahu* mezi skutečným či

imaginárním *objektem a subjektem*. (Srov. definice hodnoty, cit. in Hlávka, s. 21). Ovšem imaginárnost zde hraje roli pouhé relativizace objektu k možné chybě v úsudku poznávajícího subjektu. Perry se nechce nevymknout subjekt-objektovému rozvržení ontologie, jen si uvědomuje možnou omylnost subjektu poznání. Naopak chce, podobně jako Kant, „zachovat subjekt-objektovou diferenciaci“ a na rovině estetiky chce „rozlišit mezi estetickým objektem a výkonem aprehedujícího subjektu“ (srov. tamtéž, s. 122). Subjektivita se tak stává významným tématem. Pro Perryho je „subjektivita, která je pro vědu mor a má být odstraněna, [...] podstatou krásných umění a musí být zachována. Umění začíná a končí individuální zkušeností“ (Perry in Hlávka, s. 157–158). Přitom všem je však schopen definovat utvářející se objekt zájmu (případně objekt estetického zájmu) způsobem, který připomíná Deweyho transakční ontologii:

„Bude užitečné používat pojem ‚objektiv‘ pro předmětnou stranu celkového soudu. Bude tedy obsahovat zároveň index i predikát. Objektiv soudu je vždy problematický. Je tomu tak proto, že v okamžiku soudu je akt predikace ještě pouhou anticipační responzí, jejíž předmět je problematický a jež přispívá přinejmenším tímto prvkem pochybnosti do objektivu, který spolukonstituuje. Když je prvek pochybnosti odstraněn v okamžiku verifikace soudu, přestává soud jako takový existovat“ (Perry in tamtéž, s. 86, pozn. č. 25).

Tato pasáž by mohla být součástí Deweyho a Bentleyho knihy *Knowing and the Known*, v níž byla transakční ontologie představena nejdůsledněji.

Ve vztahu k právě zmíněnému citátu:

Proč není možné Perryho pojem „objective“ přeložit jednoduše jako „cíl zájmu“ (srov. tamtéž s. 80, 86 atp.)? Ztratilo by se něco z Vámi zamýšleného významu?

Oponent se domnívá, že do této rozporuplné pozice se Perry dostal díky svému podvědomému podlehnutí Kantově pojetí soudnosti (srov. důležitou Hlávkovu srovnávací analýzu pozice Kanta a Perryho, s. 71–77). Také Perry přebírá ne příliš vhodný předpoklad subjekt-objektového vztahu a představu, že estetický soud je nutně subjektivní, že krása se konstituuje v subjektivním výkonu „bezzájmového zalíbení“. Jenže v samotném výkonu umělce či recipienta umění se odhaluje, že objekt estetického zájmu se odhaluje, dotváří až s aktivitou jedince v dané situaci – ostatně viz výše citát z Perryho. Estetický zájem má v reálném dění mnohem více společného s kognitivním a konativním zájmem, než se obecně soudí. Navíc, když si Kantovu dikci přeložíme do Perryho pojmové struktury, rozporuplnost této pozice se stane zcela zjevnou: Estetická hodnota se utváří mezi objektem zájmu (dílem) a subjektem v aktu *bezzájmového zájmu*. Tím je ale nahlodána základní stavba Hlávkovy rekonstrukce Perryho pojetí (srov. např. tamtéž, s. 33). Náhle totiž není jasné, proč by se měl bezzájmový zájem vlastně konstituovat.

Proč se vlastně konstituuje estetický zájem?

Mýlí se oponent v tomto kroku argumentu? Pokud ano, kde?

Bezzájmovost pojetí forem objektů (Kant), bezzájmovost estetického zájmu (Perry) vytrhuje estetický zájem a estetický objekt z biologické (materiální) podstaty dané situace. Estetický zájem si tak údajně všímá pouze povrchové formy, jak ji zachycuje skutečností nemotivovaná, „hravá“, „bezzájmová“ aprehenze. To vede k odtržení estetického prožívání světa jak od racionálního poznávání světa, tak i od pragmatického nakládání se světem. Tím se mimo daloších problému, které budou artikulovány níže, tato pozice zbavuje zajímavého postulátu transakční ontologie, který tvrdí: Estetické vnímání je branou k poznání. Je prvopočátkem kognitivního uchopení světa a následného jednání ve světě. Oponent má dojem, že přesně tento důsledek rozporuplné Perryho pozice vede k tomu, nad čím se pozastavuje Hlávka ke konci své práce:

„Dynamika vztahu estetické a morální harmonie je ale komplexnější, než náš dosavadní výklad naznačuje a než Perry ve svých textech explicitně uvádí. Nejenže se morální harmonie může stát předmětem estetického zájmu. Také esteticky harmonický celek, jenž nárokům morálního zájmu nevyhovuje, představuje pro morální integraci zájmů zvláštní výzvu. Harmonie nazřená v aprehenzi klade palčivou otázku, zda je jí analogická morální integrace zájmů skutečně nemožná, anebo zda jí jen brání ustrnulé zvyky fungování morálního zájmu. Tvrdíme, že byť Perry tuto možnost nerozvedl, skrývá analogie estetické a morální harmonie mechanismus, jímž dobré umění zpětně podrobuje kritice fungování morálního zájmu, byť je tento estetickému zájmu nadřazen. Esteticky hodnotná umělecká díla, která v době svého vzniku došla morálního odsudku a zavržení, se běžně stávají s postupem času méně a méně kontroverzní a nezřídka získají kanonický status právě proto, že prostřednictvím estetické harmonie vznesla nárok na restrukturalizace způsobů fungování morálního zájmu, jež umožnila uskutečnění jí analogické harmonie sociální.“
(Tamtéž, s. 154–155)

V transakční ontologii tento „mechanismus“ již není definován paradoxem, v němž dobré umění podrobuje zpětně kritice fungování morálního zájmu, přestože je mu morální zájem nadřazený. Vlastně se nejedná ani o „mechanismus“, ale o neustálou transakci mezi estetickými, kognitivními, pragmatickými (konativními) zájmy, které se navzájem ovlivňují a to vždy ve vztahu k dané situaci. Tato situace se může měnit, a sní i přijatelnost či nepřijatelnost uměleckého díla. Umělecké dílo se podílí na formaci budoucí proměny situace a přijetí či nepřijetí uměleckého díla, estetického objektu obecně. Estetický objekt je věcí neustálé směny, která může nabírat i formy souboje o výklad světa. V každém případě estetický objekt je součástí toho samého světa jako objekt poznání. Proto nejsou mezi jednotlivými typy zájmů ontologické, ale pouze rétorické hranice (tzn. hranice, které jsou dány naší potřebou artikulovat jinak příliš komplexní situaci). Ontologickými se tyto původně rétorické hranice staly kvůli subjekt-objektové formě myšlení, jež se ustálila v době rané moderny a jež následně subjektivizovala estetické pole (k tomu srov. 1. část Gadamerovy *Pravdy a metody*).

Je toto pojetí typů zájmů pro Vás přijatelné? Ať už ano, či ne, proč?

Jelikož subjekt-objektové pojetí světa a lidského poznání a jednání vede k těmto rozporům a těžkostem a k odloučení umění od skutečnosti, je nutné nově promyslet vztah mezi zájmem, objektem zájmu a hodnotou. Oponent souhlasí s Leeho deweyanským pojetím *locus valoris*, které přisuzuje zdroj hodnoty nikoli objektu (či „objektovému pólu vztahu“ – srov. např. tamtéž, s. 109), ale celé situaci. Hodnota a zájem jsou dvě strany jedné mince. Jde o primordiální dubletu, která vyvstává v problematické situaci. Zájem je i není psychologickým faktem a hodnota je i není objektivním korelátům zájmu (srov. tamtéž). Zájem není pouze věcí subjektu, hodnota není pouze rysem „objektového pólu vztahu“. To konzistentně vyplývá z nadřazení vztahu, transakce jeho důsledkům a výsledkům. Zájem a objekt jsou jedním a týmž dějem, který je vykládán / nahlížen z jedné nebo druhé strany. V obou směrech má artikulace pohledu index-predikátovou strukturu (srov. tamtéž, s. 86 a následující): V jednom případě je indexem stimulus centrovaný v organismu (organismus něco v dané situaci potřebuje), v predikátu je důraz položen na objekt a výsledkem je zájem. V druhém případě je indexem stimulus centrovaný na objekt (objekt v dané situaci něco nabízí), v predikátu je důraz položen na aktéry a výsledkem je hodnota. Zájem a objekt zájmu jsou dvě strany jedné mince, jedna dubleta.

Původní jednota této dublety je podstatná. Neumožňuje totiž odlišit subjektivní výkon od externí reality jinak než jako sekundární proces abstrakce. Fylogenetické ustrojení organismu, jeho neustálé vyrovnávání se s prostředím, kterými procházel po miliony let, usazování výsledků těchto adaptací (které bychom fenomenologickým pohledem mohli nahlížet jako pasivní syntézu), současná konstelace prostředí a jeho iritace, které jsou bezprostředním důvodem vzniku určité situace. To vše je komplexem, v němž se objevuje problematický charakter situace a v němž nelze jednoduše rozlišit subjekt a objekt.

Problematický charakter situace dává povstat potřebě, jež vede k zacílení jednání organismu, které je vedeno zájmem (jakéhokoli typu, včetně estetického). To vše nám brání používat pojmy jako "subjekt" a "externí realita", případně „objekt“ jinak než jako naše příliš pohodlná slova. Jestliže tyto pojmy někdo považuje za primární entity, nikoli za neustále obnovované sekundární abstrakce, stávají se z představ ega a světa (z těchto regulativních idejí v kantovském smyslu) ontologické kategorie. Za takových podmínek je hranice mezi nimi natolik důsledná a neprostupná, že umožní rozložit vztah na „subjektivní pól“ a „objektivní pól“. To na úrovni zájmů umožní odtržení typů zájmů. Na jedné straně je estetický zájem, který vzniká v „subjektivním pólu zájmového vztahu“, na straně druhé jsou zájmy – kognitivní a konativní, které vznikají „v objektovém pólu zájmového vztahu“. V estetickém poli to umožní subjektivizovat estetický zájem, v poli poznání a jednání objektivizovat kognitivní a konativní zájem. Tak je estetický zájem možné myslet odloučeně od ostatních typů zájmů, což ale vede k tomu, že s nimi nemůže bezprostředně interagovat a vyrovnávat vzájemné motivace tak, aby vzájemně kontinuálně obnovovaly dynamickou rovnováhu. Proto je nutné uměle konstruovat pole morálního zájmu, který je původcem harmonie, jež uspořádává všechny ostatní zájmy.

Zatímco kognitivní a konativní zájmy jsou objektivní, estetický zájem je subjektivní. Estetický zájem pak musí být podřízen zájmu morálnímu a tomu napomáhá především kognitivní funkce odhalující objektivní svět. To však s sebou nese obnovení Platónovy otázky: Jak podřídit morální kontrole umění (estetický zájem), které je z definice osobní, morálně pochybné (později se bude říkat: subjektivní)? Perryho řešení není příliš přesvědčivé. Proč by mělo být podřízení estetického zájmu zájmu morálnímu dosahováno pouze na osobní úrovni? Jak může vzniknout svědomí bez aktivního styku s vnějším sociálním světem? Jak vzdělání zajistí dobrovolné podřízení? Jaké to má být vlastně vzdělání? Kdo bude určovat náležitou podobu takového vzdělání (vzdělání je přece z principu komunální záležitost, není věcí osobního vkusu)? (Srov. tamtéž, s. 157–158). Nakonec se sociální kontrola ukáže být opět nutností. A my budeme stát zase před otázkou, zda morální zájem není produktem falešného vědomí, které má konzervovat *status quo* (srov. Hlávková kritická ohlednutí na s. 154–155). V takovém podezřívavém prostředí je *umění pro umění* nutnou kompenzací či nutným pandánem konzervativního setrvávání na již společensky zaběhlých, morálně nezávadných estetických formacích.

Pokud se v tomto výkladu v něčem mýlím, pak kde?

Jestliže se dále přikláníte ke kantovské subjekt-objektové tradici, jak přesvědčivěji, než to učinil Perry, vyřešit spor mezi estetickými a morálními zájmy?

Které umění by za takové situace bylo nutné akceptovat? Které by platónský vládce nesměl ze svého ideálního státu vyobcovat a proč?

V. Závěr

Právě představená interpretace je čistě subjektivním postojem, který nic nemění na objektivnosti kvality dizertace. Oponent tak může svůj posudek s klidným svědomím zakončit závěrečnou formulí:

„Předložená práce **splňuje** všechny požadavky kladené na dizertační práci, a proto ji **doporučuji** k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako **prospěš.**“